

Šta *outsourcing* u Bosni i Hercegovini donosi svima nama?¹

Aiša Telalović i Boriša Mraović

Igranje na samo jednu (SDI) kartu?

Bosna i Hercegovina, slijedeći veoma nedvosmislen savjet svojih partnera iz globalnih finansijskih institucija, označila je strane direktne investicije (SDI) kao jedan od ključnih izvora finansiranja ekonomskog razvoja u poslijeratnoj obnovi i ekonomskoj tranziciji zemlje. Niz mjera u tom smislu, uključujući značajne subvencije, uvedeno je od završetka rata, ali postignuti rezultati nisu ni približno proporcionalni lokalnim naporima i finansijskim sredstvima uloženim u promociju SDI.

Zaista, postoji očito neslaganje između proklamiranog značaja SDI i njihovog stvarnog učinka. SDI su i dalje veoma nepostojane i uglavnom se odnose na preuzimanje javnih kompanija i servisa te, u manjem procentu, na finansiranje otvaranja novih radnih mjesta i investiranje u razvoj. Mnoge problematične privatizacije odnose se na SDI. Osim SDI, drugi kanali priliva stranog kapitala još uvijek nisu privukli ozbiljnu pažnju bh. kreatora politika, iako je godišnji obim novčanih doznaka iz bh. dijaspora, iz godine u godinu, najmanje šest puta veći od SDI i četiri puta veći od ukupne zvanične razvojne pomoći (ZRP) koju prima BiH. U toku 2013. godine priliv novčanih doznaka iznosio je 3.544 milijarde konvertibilnih maraka (BAM) ili 13 procenata bruto društve-

nog proizvoda (BDP), u poređenju sa SDI koje su iznosile samo 1,08 procenata, tako da su doznake bile dvanaest puta veće od SDI. Doznake se, uglavnom, koriste za primarnu potrošnju u domaćinstvima a, za razliku od aktera u SDI, bh. dijaspora još uvijek ne prima bilo kakve sistemске podsticaje za usmjeravanje svojih doznaka u investiranje. Podsticanje korištenja samo dijela ovog novca koji je u opticaju za investiranje predstavljalo bi injekciju za domaću ekonomiju, koja je na aparatima za održavanje života, dok su druge mogućnosti još uvijek otvorene.

Neformalno tržište rada

Postoji priličan nesklad između kupovne moći građana BiH i zvaničnih brojki o stopi zaposlenosti, odnosno nivou ostvarenih prihoda. U toku 2013. godine u BiH je bilo 206.155 registriranih privatnih vozila više nego zvanično zaposlenih osoba. Doznake su, očito, jedan od izvora ovog dodatnog novca za potrošnju, ali procjene pokazuju da najmanje 37 procenata onih koji su uključeni u broj zvanično nezaposlenih osoba u BiH (553.481), ustvari, radi na neformalnom tržištu rada. Ovaj procenat je najviši u Europi. Dakle, pred kreatorima politika ostaje veliki izazov kako da u što većoj mjeri legaliziraju neformalni rad.

Sažetak

Procjenjuje se da najmanje 37 procenata (211.000) od ukupnog broj registriranih nezaposlenih osoba u Bosni i Hercegovini radi u okviru neformalnog tržišta rada, najvećeg neformalnog radnog sektora u Europi. Poslodavci u BiH opterećeni su fragmentiranim, složenim i zahtjevnim zakonima sa najvećim stopama obaveza i doprinosa na plaće na Zapadnom Balkanu. Stopa ukupne emigracije je 51% i najveća je u Europi. Velike novčane doznake, višestruko veće od direktnih stranih investicija (SDI) i zvanične razvojne pomoći (ZRP) zajedno, uglavnom se koriste za primarnu potrošnju. SDI se smanjuje. Emigracija stručne radne snage se nastavlja. Daljem gubitku ljudskog, socijalnog i finansijskog kapitala treba suprotstaviti jedan novi, sveobuhvatni pristup razvoju.

¹ Ovaj rezime zasnovan je na PDFP studiji „Mala ali dragocjena šansa? Outsourcing u Bosni i Hercegovini“, čiji su autori Aiša Telalović i Boriša Mraović. Studija je napisana u okviru Programa podrške istraživanjima u oblasti javnih politika (PDFP) Fonda otvoreno društvo Bosne i Hercegovine 2013. godine. Tekst cijele studije dostupan je online na <http://www.osfbih.org.ba/index.php/programi/pdfp> (PDFP Studije, 2013-2014).

BiH	2009	2010	2011	2012	2013
BDP	24.307.242	24.878.693	25.772.212	25.734.322	26.259.163
SDI	358.900	93.700	612.100	992.700	283.860
SDI kao % of BDP	1,48%	0,4%	2,4%	3,8%	1,08%
ZRP	588.235	756.312	888.987	841.512	n/a
ZRP kao as % of BDP	2,42	3,04	3,43	3,27	n/a
Doznake	2.091.000	2.980.000	3.553.200	3.555.700	3.523.000
Doznake kao % BDP	8,60%	11,99%	13,79%	13,82%	13,42%
Doznake veće od SDI	6 x	32 x	6 x	4 x	12 x
Doznake veće od ZRP	4 x	4 x	4 x	4 x	n/a

Tabela 1:
Doznake, SDI, ZRP kao procenat BDP (iznosi prikazani u hiljadama BAM)

Izvor: Agencija za statistiku BiH; Centralna banka BiH; Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine; Direkcija za ekonomsko planiranje BiH; Svjetska banka; Izračunali autori

Postojeća kombinacija opterećenja na plaće i neformalnog rada težak je izazov je za bh. ekonomiju. Ukupna stopa odbitaka i doprinosa na plaće je oko 60 procenata, što predstavlja procenat koji je među najvišim u Europi. Ekonomija slabi, država nema bilo kakav integriran i sveobuhvatan pristup radu i razvoju, ne poštuju se međunarodni standardi o radu, dok postojeći socijalni, politički i ekonomski standardi, kao i složen sistem regulacije, svi zajedno djeluju protiv dobrovoljne registracije. Zbog smanjenja ekonomske aktivnosti i kontinuiranog, najvećim dijelom neodrživog, rasta u javnom sektoru, sadašnja situacija je skoro dramatična i, bez radikalne promjene perspektive, vjerovatno će dovesti do daljnjeg gubitka ljudskih i finansijskih resursa, dok će postojeći produženi period upravljanja krizom biti neometano nastavljen. Izbor koji je, u sadašnjim okolnostima, preostao mnogim mladim, stručnim radnicima je ili da i dalje budu formalno nezaposleni kako bi imali pristup primarnoj zdravstvenoj zaštiti, pritom zarađujući za život pružanjem usluga u okviru neformalnog tržišta rada u ili van BiH, ili da se pridruže mnogima koji su već napustili zemlju iz političkih i ekonomskih razloga.

Reguliranje

Za mnoge je reguliranje statusa samozaposlenih radnika u postojećim okolnostima finansijski neodrživo i stoga neprihvatljivo. Oni koji zarađuju iznad prosjeka mogli bi biti ohrabreni da se uključe na regularno tržište rada putem nerestriktivnih podsticajnih mjera. Takve mjere mogle bi biti zasnovane na jednostavnim i fleksibilnim

rješenjima za formaliziranje svakog radnog odnosa okvirnim i stimulirajućim režimima poreza i doprinosa, dok bi se posebno usmjerile na one koji rade za strana tržišta.

Sve više ljudi iz urbanih područja je angažirano prvenstveno na stranim tržištima, odakle ostvaruju svoja primanja. Ovi radni odnosi često su rezultat posredovanja bivših rezidenata BiH i njihovih potomaka, koji sada žive u inostranstvu, ali i drugih koji su direktno ili indirektno povezani sa takvim pojedincima i njihovim socijalnim kapitalom. Tačan broj ljudi koji rade u ovom sektoru daleko je od poznatog, ali inicijalna analiza na terenu pokazuje da postoje osnovani razlozi za njihovo detaljnije mapiranje jer se radi o potencijalno rastućem transnacionalnom segmentu tržišta rada koji se nalazi u BiH. Transnacionalni eksternalizirani segment tržišta rada čine visokostručni pojedinci, koji su u stanju da se kompetentno takmiče na visokostručnim tržištima rada širom Europe i Sjedinjenih Američkih Država. Mnogi od njih zarađuju značajno više od bh. prosjeka i mnogi rade na regularnim ili djelimično regularnim tržištima. Imalo bi itekako smisla ukoliko bi većina njih prešla na regularno tržište rada. Naprimjer, ukoliko barem 20.000 neformalnih radnika u BiH bude ohrabreno da se dobrovoljno registriju kao samozaposleni radnici, a pritom davanja i doprinosi na plaće svih registriranih radnika budu standardizirani i smanjeni na razumnu mjeru, ali samo pod uslovom da raspodjela prikupljenih doprinosa postane potpuno transparentna široj javnosti, onda će veći broj radnika u BiH zarađivati više, uvećavajući javne prihode i obezbjeđivati sredstva za otvaranje novih radnih mjesta.

	Broj osoba	Javni prihodi za jedan mjesec	Javni prihodi za 1 godinu	Javni prihodi za 3 godine
100 BAM	15.000	1.500.000	18.000.000	54.000.000
	30.000	3.000.000	36.000.000	108.000.000
	50.000	5.000.000	60.000.000	180.000.000
200 BAM	8.000	1.600.000	19.200.000	57.600.000
	12.000	2.400.000	28.800.000	86.400.000
	20.000	4.000.000	48.000.000	144.000.000
500 BAM	1.000	500.000	6.000.000	18.000.000
	2.500	1.250.000	15.000.000	45.000.000
	5.000	2.500.000	30.000.000	90.000.000

Tabela 2:
Šta ako? (procjena javnih prihoda za različite mjesečne stope – iznosi u BAM)

Transnacionalno zapošljavanje u sadašnjem globaliziranom svijetu ne može biti izbjegnuto ili spriječeno primjenom restriktivnih mjera. Izbjegavanje bilo kakvog oblika kriminaliziranja je jedina mogućnost koju zakonodavci mogu ponuditi ovom segmentu radnog tržišta kako bi dali podsticaj dobrovoljnom reguliranju statusa zaposlenosti. Žurno treba da budu uvedene fleksibilne i nerestriktivne mjere za one koji su uspjeli, oslanjajući se na vlastite vještine i sposobnosti, zarađivati kako bi izdržavali sebe i svoje porodice. Te mjere treba da budu kombinirane sa ciljanim podsticajima za dobrovoljnu registraciju.

Međunarodne obaveze za obezbjeđivanje dostojanstvenog rada

BiH se obavezala da će primjenjivati niz ključnih međunarodnih pravnih instrumenata relevantnih za Program dostojanstvenog rada, te za jednak pristup svih njenih državljana radnim, civilnim, političkim, kulturnim i socijalnim pravima. Ti instrumenti uključuju Međunarodnu povelju o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Evropsku socijalnu povelju, Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i niz standarda koje propisuje Međunarodna organizacija rada (ILO), uključujući Deklaraciju o socijalnoj pravdi za pravednu globalizaciju. Kako bi se pridružila porodici Evropske unije, što je više puta javno izrečen strateški cilj BiH, zemlja, također, mora osigurati puno provođenje EU politike jedinstvenog tržišta, to jest njenih stubova koji se ogledaju u takozvane „četiri slobode” - slobodi kretanja ljudi, roba, usluga i kapitala.

Kao članica ILO od 1993. godine, BiH se obavezala da će uspostaviti set svima dostupnih politika i mjera za zaštitu radnika, koje će biti djelotvorne, efikasne i sveobuhvatne i imati mjerljive i brze rezultate i ohrabriti dobrovoljnu implementaciju. Stoga, odgovornost je bh. institucija da osiguraju promociju međunarodnih radnih standarda, uključujući *Deklaraciju o socijalnoj pravdi i pravednoj globalizaciji* i *Program dostojanstvenog rada*, među širom publikom u BiH i da uvedu takve efikasne, jeftine i jednostavne odredbe za reguliranje rada koje će ohrabriti dobrovoljno prijavljivanje. Ovi standardi, uključujući ILO definiciju „statusa zaposlenosti” još uvijek nisu uključeni u pravne norme koje se odnose

na rad niti su teme u javnim raspravama, dok registrirana nezaposlenost raste, a neformalni sektor i eksploatacija radne snage cvjetaju neometani. Politike se još uvijek nisu pozabavile transnacionalnim radnim odnosima domaće, kako formalne tako i neformalne, radne snage. Imajući u vidu promjenljivu prirodu savremenih tržišta rada, prelazak na fleksibilne modele, mora biti praćen osiguravanjem maksimalne zaštite domaće radne snage u svim potencijalnim radnim aranžmanima.

Preporuke

Ukoliko bude urađeno u izolaciji i ne bude koordinirano sa svim relevantnim sektorima, te ukoliko ne bude u potpunosti transparentno i zasnovano na dugoročnoj viziji razvoja zemlje, uvođenje mjera za dobrovoljnu registraciju samozaposlenih pružatelja ekternaliziranih ili *outsourcing* usluga u BiH moglo bi da doprinese produblivanju nepovjerenja u bh. institucije na svim nivoima uprave. Stoga je potrebno kombinirati takvu registraciju sa neophodnim izmjenama zakona u oblasti rada, poreza, zdravstvenog i penziono-invalidskog osiguranja. Radna snaga zaposlena u formalnoj ekonomiji također treba podsticaje kako bi tu ostala i razvijala svoje vještine. Ovo dalje znači da, paralelno sa podsticajima obezbijeđenim za dobrovoljnu registraciju samozaposlenih, treba uvesti, jednako važan, set mjera za davanje podsticaja radnoj snazi koja je već zaposlena u sektoru formalne ekonomije: stope doprinosa na plaće treba da budu ekvivalentno i progresivno smanjene, treba da budu nametnute strožije restriktivne mjere onim poslodavcima koji prouzrokuju štetu i državi i radnicima (tako što ne plaćaju doprinose, godinama obnavljaju privremene ugovore o djelu za poslove koji zahtijevaju ugovore o radu odnosno radnike angažovane na puno radno vrijeme, te prijete zamjenom onima koji se žale na kršenje zakona o radu i srodnih zakona, itd.). Prednosti nerestriktivnih mjera i podsticaja, ali i slučajevi kršenja, treba da budu promovirani široj javnosti kako bi pospješili uključivanja neformalnog u formalno tržište rada u BiH, od čega će imati koristi svi građani, bez obzira na njihovu starost ili radnu sposobnost. Ovo mora biti urađeno u okviru temeljitog zaokreta u odnosu na trenutne

Boriša Mraović je istraživač iz Sarajeva. Magistrirao je na interdisciplinarnom programu iz demokratije i ljudskih prava u Sarajevu. Radio je za različite istraživačke institucije u Bosni i Hercegovini i inostranstvu na naučnim i primjenjenim društvenim istraživanjima. Autor je i koautor nekoliko tekstova i poglavlja na različite teme poput migracija, izbora, političkog predstavljanja itd. Trenutno djeluje kao slobodni radnik i u Udruženju CRVENA u svojstvu člana projektnog koordinacijskog tima.

Aiša Telalović diplomirala je na Odsjeku za engleski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu 1992. godine, a u oktobru 2012. godine magistrirala međunarodnu politiku i diplomatiju na Univerzitetu Staffordshire u Velikoj Britaniji. Od 2010. godine radi kao državni službenik u Sektoru za iseljništvo Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine. Radila je kao terenski službenik u Službi za traženje Delegacije Međunarodnog komiteta crvenog krsta/križa u Centralnoj Bosni (od 1992. do 1996. godine), u Sektoru za međunarodnu pomoć Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine (1996. godine), Informacionom centru Britanskog savjeta u Bosni i Hercegovini (od 1996. do 2008. godine), te u Predstavništvu UNHCR za BiH (od 2009. do 2010. godine).

politike u oblasti migracija i razvoja. Taj zaokret treba da dovede do sveobuhvatnog bavljenja dinamikom i efektima migracije, ali i da naglasi ključnu važnost osiguravanja slobodnog kretanja ljudi, znanja, usluga i kapitala.

Izvori

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2014). *Zaposleni po djelatnostima u decembru 2013. godine* (Saopštenje broj 12). Sarajevo.

World Bank. *Migration and Remittances Factbook 2011*. World Bank.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine (2014). *Pregled stanja bosansko-hercegovačke dijasfore*. Sarajevo.

Centralna banka Bosne i Hercegovine (2012), *Godišnji izvještaj 2011. godine*. Sarajevo.

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine (2009-2014), *Migracioni profil Bosne i Hercegovine*. Sarajevo.

Fond
otvoreno društvo
Bosna i Hercegovina

Fond otvoreno društvo BiH pokrenuo je Program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika početkom 2004. godine. Osnovni cilj programa je unaprijeđenje istraživanja i analize javnih politika kako bi se potaknuo argumentovani dijalog i razvio takav način donošenja odluka u oblasti javnih politika koji će počivati na relevantnim informacijama i realnim opcijama. Program obuhvata edukaciju iz oblasti istraživanja javnih politika, stipendije za istraživanje i mentorstvo u toku istraživanja. Više od stotinu stipendija dodijeljeno je u toku trajanja Programa.

Sva istraživanja su dostupna na www.osfbih.org.ba